

ПРАВОВА ІДЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ Й ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

THE LEGAL IDEOLOGY OF UKRAINE: THE PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF FORMING IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Удовика Л.Г.,

*кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри історії і теорії держави та права
Запорізького національного університету*

Стаття присвячена дослідженню проблем і перспектив формування національної правової ідеології в умовах глобалізації. Автор досліджує сучасні наукові погляди на поняття, зміст, функції правової ідеології, розмежовує поняття глобалізації, глобалізму, глобалістичності. Аналізуються позитивні й негативні наслідки впливу процесу глобалізації та ідеології глобалізму на національну правову ідеологію, визначаються основні проблеми й перспективи розвитку національної правової ідеології в умовах глобалізаційних трансформацій.

Ключові слова: глобалізація, глобалізм, глобалістичність, правова система, правова ідеологія, правова свідомість, правова культура.

Статья посвящена исследованию проблем и перспектив формирования национальной правовой идеологии в условиях глобализации. Автор исследует современные научные взгляды на понятие, содержание, функции правовой идеологии, разграничивает понятия глобализации, глобализма, глобалистичности. Анализируются положительные и отрицательные последствия влияния процесса глобализации и идеологии глобализма на национальную правовую идеологию, определяются основные проблемы и перспективы развития национальной правовой идеологии в условиях глобалистических трансформаций.

Ключевые слова: глобализация, глобализм, глобалистичность, правовая система, правовая идеология, правовое сознание, правовая культура.

The article is devoted to research of problems and prospects of forming national legal ideology in conditions of globalization. The author probes modern scientific looks to the concept, maintenance and functions of legal ideology, differentiates the concept of globalization, globalism, globalness. The positive and negative consequences of influence the process of globalization and ideology of globalism are analysed on national legal ideology. Besides, the main problems and prospects of development the national legal ideology are determined in terms of globalistic transformation.

Key words: globalization, globalism, globalness, legal system, legal ideology, legal consciousness, legal culture.

Постановка проблеми. Серед різних видів ідеологій – суспільної, державної, політичної, національної, моральної, релігійної та в самій правовій системі, правова ідеологія посідає особливе місце, зумовлене специфікою права та особливими функціями правової ідеології. Саме тому сучасні вчені наголошують на важливій ролі правової ідеології в суспільстві. Як слушно зазначає Т. Андрусяк «можна з певністю стверджувати, про необхідність визнання пріоритетності правової ідеології стосовно інших видів ідеології, її ключового значення у сучасному державно-правовому розвитку суспільства» [1, с. 3-4]. Важливе значення правової ідеології у національній правовій системі свідчить про те, що поза змістовними трансформаціями сучасної національної правової ідеології, врахуванням у ній глобальних викликів і загроз істотно ускладнюється формування стратегічних пріоритетів правового розвитку, їх практична реалізація, насамперед, розбудова суверенної правової демократичної соціальної держави, громадянського суспільства, забезпечення й захист конституційно проголошених прав людини й громадянина, унеможливується залучення до європейського та глобального правового простору. Зважаючи на зазначене, метою пропонованої статті є дослідження проблем і перспектив формування правової ідеології України в умовах глобалізації. Для досягнення поставленої мети необхідно уточнити поняття і зміст правової ідеології, поняття ідеології глобалізму, визначити вплив глобалізації та ідеології глобалізму на зміст і функції правової ідеології, окреслити основні проблеми й перспективи розвитку національної правової ідеології в умовах глобалізації.

Стан дослідження. Теоретико-методологічне підґрунтя у дослідженні правової ідеології становлять по-перше, праці вітчизняних і зарубіжних учених, які з різних методологічних позицій вивчали правову сві-

домість, певним рівнем якої є правова ідеологія. Зокрема, слід згадати праці таких учених, як: О. Атоян, Ю. Битяк, Б. Бичко, В. Братасюк, В. Бурмістров, О. Волошенюк, Л. Герасіна, Ю. Грошовий, О. Данильєн, О. Дзьобань, В. Калініна, А. Козловський, М. Костецький, П. Кравченко, С. Максимов, А. Мельник, М. Панов, П. Рабінович, В. Селіванов, В. Тацій, Ю. Тодика, Б. Чміль, В. Шкода, І. Яковюк та ін. У доробку російських науковців на увагу заслуговують роботи таких учених як О. Лейст, В. Малахов, В. Нерсисянц, А. Овчинников, А. Піголкін, Т. Радько, В. Сальников, А. Семітко, А. Хабібулін, Н. Хабібуліна та ін.

Поділяючи думку щодо тісного взаємозв'язку правової свідомості й правової ідеології, слід наголосити, правова ідеологія – складне, суперечливе динамічне явище, яке потребує окремої уваги. Саме тому на особливу увагу заслуговують праці тих учених, які досліджували саме правову ідеологію. Безпосередньо проблематика формування правової ідеології в сучасних умовах стала предметом уваги низки вчених, які присвятили їм дисертаційні, монографічні дослідження, статті у фахових виданнях, зокрема: Т. Андрусяк, А. Беседін, Ю. Власова, С. Золотарьов, М. Недюха, А. Сидоров, К. Толкачов, В. Толстенко, Ю. Яковець, В. Якунін та ін. Праці вищезазначених науковців становлять другу групу робіт, у яких аналізується поняття, зміст, структура правової ідеології. Разом з тим, ґрунтовні дослідження правової ідеології як елемента національної правової системи суспільства та особливості її формування в умовах глобалізації в сучасній теорії права майже відсутні.

Виклад основного матеріалу. Попри відмінності у тлумаченні ролі й значення правової ідеології, її моністичного чи плюралістичного характеру, сучасні вчені поділяють думку, що правова ідеологія є складним, су-

перечливим, комплексним явищем, що включає в себе сукупність правових ідей, теорій, концепцій, парадигм, переконань, уявлень щодо найбільш оптимального правового розвитку національної правової системи й національної держави. Так М. Недюха правову ідеологію визначає як «сукупність правових ідей, теорій, поглядів і норм, що в концептуальному вимірі відображають, оцінюють та цілеорієнтують процес соціальних змін» [2]. А на думку А. Бесєдіна «правова ідеологія постає найважливішим субстративним елементом правової системи суспільства і має низку рис (відмінних властивостей), які обумовлюють її особливе значення. Вона може функціонально підміняти інші елементи правової системи. Правова ідеологія являє собою основний елемент правової системи сучасного суспільства й містить у собі систему правових ідей, механізм інтерпретації цих ідей, а також систему державних і суспільних інститутів, що впроваджують положення правової ідеології в правосвідомість» [3, с. 5]. Змістовно правова ідеологія відображає основні досягнення в сфері прав, фіксує форми бажаного правового майбутнього та окреслює шляхи його досягнення.

Як відомо, у найбільш концентрованому вигляді сутність правової ідеології України знайшла закріплення в преамбулі та ст. 1 Конституції України – розвиток і зміцнення демократичної, соціальної, правової держави. Вітчизняні вчені, коментуючи ст. 1 Основного Закону України, акцентують увагу на тому, що: «Проголошенням демократичного, соціального і правового статусу України законодавець не стільки констатував реальний стан держави, скільки висловив прагнення і створив конституційні умови для подальшої реалізації вказаних принципів» [4, с. 5]. Розбудова й зміцнення демократичної, соціальної, правової держави є метою, ідеалом, стратегією соціально-правового розвитку, який наповнюється конкретним змістом, конкретними ідеями, теоріями, діями, щодо їх реалізації, які відображають тактику досягнення поставленої мети.

Подальший розвиток і змістовне оновлення національної правової ідеології триває. Аналіз наукової літератури дозволяє виявити таку особливість досліджень правової ідеології в Україні як переміщення їх у площину проблематики праворозуміння, науковий інтерес до якої та численні публікації простежується у провідних фахових виданнях [5], публікаціях монографічного рівня. У межах цих досліджень ставляться питання щодо подальшого правового розвитку України, визначаються шляхи і засоби такого розвитку тощо. Зазначений контекст дослідження правової ідеології є цілком закономірним, адже концепції праворозуміння можна розглядати як різновиди правової ідеології. Саме у різних типах праворозуміння знаходяться відповіді на питання щодо співвідношення суцього й належного в праві, можливого й дійсного, розуміння правового ідеалу, тенденцій і перспектив правового розвитку суспільства і держави загалом, України зокрема. Проблема права ідеології поряд із правовою соціальною державою, демократією безпосередньо пов'язується із правами людини, верховенством права, громадянським суспільством, яким присвячено численні дослідження вчених. Прикладом може слугувати і той факт, що саме в контексті проблем природного й позитивного праворозуміння відомим вітчизняним ученим П. М. Рабіновичем ставиться питання щодо соціально-природної правової системи суспільства, її співвідношення із державно-вольовою (юридичною) правовою системою [6, с. 64-76].

Як за змістом, так і за своєю спрямованістю в сучасній теорії права й практиці реалізації існують різні типи й види правової ідеології. Так, у залежності від співвідношення ідей і теорій захисту національних інтересів, прав і свобод людини, демократії, з одного боку та мобілізації громадян й здатності до соціальних змін виокремлюють різні типи європейських правових ідеологій. Найбільш поширеними на думку сучасних учених є такі типи правової ідеології [2, с. 16]: ліберально-прогресивний, консервативний, тоталітарний, модернізаційний. У контексті історичного досвіду можливі такі історичні типи правової європейської ідеології, як: авторитарний, демагогічний, консьюмеристський тощо. Існують й інші типи правової ідеології, побудовані за тими чи іншими ознаками та їхніми комбінаціями, однак очевидно, що правова ідеологія у поєднанні із державною ідеологією не тільки формує певне розуміння соціально-правової дійсності, перспектив її розвитку, а й сприяє утвердженню певного громадського порядку й злагоди у суспільстві.

Історія свідчить, що у класових суспільствах із недостатньо розвиненим громадянським суспільством, чи взагалі за його відсутності, правова ідеологія захищає інтереси пануючих класів чи верств населення, цінності сили влади, пріоритет інтересів держави, принципи «примусової рівності», «обмеженого альтруїзму» та ін.. У розвиненому громадянському суспільстві правова ідеологія відображає гуманістичні правові принципи, цінності правової держави, демократії, верховенства права, прав людини, принципу поділу влади, теорії народного суверенітету, визнанні пріоритету загальнолюдських цінностей перед класовими, тобто цінності та ідеали природного права.

Правова ідеологія сучасних цивілізованих правових держав передбачає створення ідеологічного балансу між індивідуальними та груповими інтересами, інтересами індивідів, спільнот, громадянського суспільства, держави, утверджує громадянську злагоду, солідарність. Як слушно зазначає Г. В. Мальцев, «право завжди було, є і буде специфічною ідеологією, за якою стоять інтереси різних соціальних сил, саме це і робить його предметом так званої боротьби за право» [7, с. 76]. Практично-прикладний аспект правової ідеології полягає у тому, що вона сприяє формуванню уявлень, пропозицій, принципів, рекомендацій щодо удосконалення правових відносин, норм та інститутів, доктринальному й програмному забезпеченню правового реформування, правовому забезпеченню модернізації держави.

Український учений В. Толстенко висловлює слушну думку щодо найбільш істотного впливу правової ідеології на розвиток правової культури, здатності «збагачувати її тими ідеями, цінностями, концепціями та принципами, які зміцнюють правову культуру, підвищують її рівень, дозволяють поширити її серед громадян держави» [8, с. 18]. Підтримуючи висловлену тезу, слід наголосити, що зазначений напрям впливу правової ідеології не є вичерпними. Правова ідеологія впливає не лише на правову культуру, а на всі підсистеми та елементи правової системи, на суб'єктів правової системи, норми права, систему права й законодавства, правову діяльність, функціонування та розвиток правової системи, характер зв'язків між підсистемами та елементами правової системи та зв'язки з іншими системами суспільства. Правова ідеологія у багатьох випадках знаходиться в основі прийняття тих або інших юридично значимих рішень, функціонально підмінює собою систему формально визначених норм права,

виступаючи у формі правової доктрини або у формі неписаних загальних принципів права, спрямовує процеси правотворчості й правозастосування, акумулює всі складові правової системи та визначає вектор правового розвитку. Отже, правова ідеологія в кінцевому підсумку впливає на статичні й динамічні підсистеми правової системи, її структурні елементи, визначає пріоритети суспільно-правового розвитку.

Визначальне місце правової ідеології в правовій системі обумовлює потребу дати відповіді на низку питань, зокрема: які зміни відбуваються у правовій ідеології в умовах глобалізаційних трансформацій? яким чином змістовні трансформації правової ідеології в умовах глобалізації позначаються на національній правовій системі? чи змінюється за таких умов її роль і значення в правовій системі? які перспективи подальшого розвитку національної правової ідеології в умовах глобалізації?

Подальший аналіз потребує уточнення й розмежування понять «глобалізація», «глобалізм», «глобальність». Оскільки до цієї проблеми вже зверталися найвідоміші фахівці, коротко окреслимо основні відмінності. На думку одного з авторитетних дослідників глобалізації У. Бека, «глобалізм» – це ідеологія панування світового ринку, ідеологія неолібералізму. Це той випадок, коли світовий ринок витісняє, або підмінює політичну діяльність. Ідеологія неолібералізму «діє за монокаузальним, суто економічним принципом, зводить багатомірність глобалізації тільки до одного, господарського виміру, що мислиться до того ж лінійно, і обговорює інші аспекти глобалізації – екологічний, культурний, політичний, суспільно-цивілізаційний, – якщо взагалі справа доходить до обговорення, тільки ставлячи їх у підпорядкування головному виміру світового ринку» [9, с. 23]. Такий підхід, при якому глобалізація отожднюється із глобалізмом, дуже часто зустрічається в науковій літературі. Таким чином, глобалізація іманентно пов'язана з об'єктивними процесами сучасного світу, а глобалізм є певною ідеологічною доктриною, основою якого є економіцентризм. Теорія глобалізму підпадає під один з видів глобалізаційних теорій у класифікації М. Покровського, а саме під «лінійні теорії глобалізації». «Лінійні» уявлення про глобалізацію мають на увазі розширення, поглиблення, збільшення інтенсивності світових інтеграційних процесів без радикальної зміни їхнього внутрішнього змісту та якості [10, с. 451]. Відповідно до цієї парадигми світ екстенсивно («лінійно») нарощує свої параметри під керівною роллю головної домінанти – економічної, технологічної або будь-якої іншої.

Під глобальністю розуміється те, що «ми давно вже живемо у світовому суспільстві, у тому розумінні, що уявлення про замкнуті простори перетворилося у фікцію», – пише У. Бек [9, с. 25]. Глобальність є продуктом глобалізації у вигляді світового суспільства. Тут мова йде про відносно статичний аспект розгляду сучасного суспільства, якщо брати до уваги те, що під глобалізацією розуміють динамічний аспект. Таким чином, те, що породжується в процесі, динамічно розвивається, діалектичний процес глобалізації (при якому різні форми економічної, культурної, політичної взаємодії зіштовхуються одна з одною), стає моментально сфотографованим станом глобальності. «Світове суспільство» має на увазі єдність соціальних відносин, які не можуть інтегруватися в національно-державну політику або визначатися нею» [9, с. 25]. Світове суспільство можна розуміти як різноманіття без єдності.

«Глобальність відображає ту обставину, що відтепер усе, що відбувається на нашій планеті, не зводиться до локально обмеженої події, що всі винаходи, перемоги й катастрофи стосуються всього світу й що ми повинні наше життя й наші дії, наші організації й інституції піддати реорієнтації й реорганізації відповідно до осі «локальне – глобальне» [9, с. 27].

На відміну від поняття глобальності, глобалізація є процесом, що «створює транснаціональні соціальні зв'язки й простори, знецінює локальні культури й сприяє виникненню третіх культур» [9, с. 28]. Е. Гідденс визначає глобалізацію як «інтенсифікацію всесвітніх соціальних відносин, які пов'язують виділенні одна від одної місцевості, таким чином, що те, що відбувається на місцях, формується подіями, що відбуваються за багато миль звідси, і навпаки» [9, с. 34]. Саме тому необхідно проводити чітку грань між глобалізацією як тенденцією, «обумовленою могутністю цивілізації, її здатністю ефективно проектувати себе в планетарному масштабі, і глобалізмом як певним цивілізаційним стандартом, світоглядом, що має свої тіньові сторони й породжує власну антитезу – ідеологію й рух антиглобалізму. Зі значною долею ймовірності можна припустити, що глобалізація як тенденція, як об'єктивний процес посилення взаємозв'язків у всіх сферах суспільства у тій чи іншій мірі існувала в людському суспільстві й впливала на державу й право практично завжди, на всіх етапах розвитку людської цивілізації. Що ж стосується глобалізму – як певного явища, що сформувалося, у вигляді «цивілізаційного стандарту» і «планетарного» світогляду, то він сформувався на більш пізніх стадіях розвитку світової цивілізації (друга половина ХХ ст.) і відтоді впливає на національні державні й правові інститути.

Аналіз наукових досліджень та практики правового розвитку свідчить, що глобалізація впливає як на утвердження тієї чи іншої правової ідеології, так і на структурні елементи правової ідеології. Глобалізація як об'єктивний процес сприяє поширенню ліберальної правової ідеології у світі загалом, в Україні зокрема. Зазначена тенденція зумовлена тим, що глобалізація призводить до формування глобального правового простору, поширення і утвердження світових і європейських правових принципів і стандартів. Сучасні правові системи західного зразка, це системи, які відповідають ліберальному типу політичної системи суспільства. За таких умов постає потреба формування такого вітчизняного соціально-правового простору, який можна було б об'єднати із європейським та глобальним правовим простором на основі спільних європейських і світових правових цінностей і стандартів. Саме цим зумовлена переважна більшість процесів, які відбуваються у національній правовій системі, пов'язаних із адаптацією, гармонізацією національного законодавства із міжнародним та європейським, утвердженням європейських цінностей демократії, правової держави, прав людини та ін., світових стандартів у сфері захисту прав людини, судочинства, правозастосування тощо. Утвердженню основних засад ліберальної правової ідеології в Україні сприяє і налагодження та посилення зв'язків між науковцями різних країн, взаємне збагачення новими правовими ідеями, поняттями, теоріями, трансформація юридичного світогляду загалом.

На сучасну національну правову ідеологію покладається завдання нормативно-правового конструювання простору відповідно до національних інтересів та на різні проміжки часу, як у поточному, так і в перспек-

тивному вимірі. У цьому сенсі правова ідеологія спроможна слугувати своєрідним критерієм утвердження законності та правопорядку як у стратегічному, цілеорієнтованому сенсі, так і в тактичному – реалізації ухвалених законів, засобом унормування соціально-правового простору. Саме на правову ідеологію покладається важливе завдання щодо обґрунтування адекватних сучасним глобальним викликам і загрозам правових механізмів і дієвих засобів захисту національної правової системи від руйнівних наслідків впливу ідеології глобалізму.

Можна погодитися з тезою Г. В. Мальцева, що «правові системи й законодавство багатьох країн в прогресуючій мірі ідеологізуються. Проти цього боролися колись «чисті» нормативісти. Але сьогодні протистояти даному процесу набагато складніше, ніж раніше. Тільки один феномен глобалізму створює ідеологічний натиск на право, якого раніше не було, але є й інші фактори, наприклад, розлад між різними цивілізаціями, культурами й релігіями світу» [7, с. 704]. Таким чином, поряд із поширенням і утвердженням ліберальної правової ідеології у світі загалом, національній правовій системі зокрема простежується зростання ролі й значення правової ідеології у національній правовій системі.

Ліберальна правова ідеологія у своїх крайніх проявах перетинається з ідеологією глобалізму, ідеологією панування світового ринку, яка за своєю сутністю є економосентричною, керується цінностями вільного ринку, яким поступаються цінності екологічні, культурні, політичні та ін. Національна правова ідеологія зіштовхується з ідеологією глобалізму, спричиняючи низку гострих проблем і суперечностей. На відміну від ідеології глобалізму, у національній правовій ідеології основним пріоритетом є розбудова незалежної демократичної правової соціальної держави, захист прав і свобод людини й громадянина, а економічні цінності й пріоритети – засіб досягнення поставленої мети. Таким чином, за своїм змістом і спрямованістю національна правова ідеологія та ідеологія глобалізму істотно відрізняються. Глобалізація спричиняє зіткнення національної правової ідеології з ідеологією глобалізму. Вирішення конфлікту між ними значною мірою залежить від обґрунтованості, інноваційного характеру національної правової ідеології, рівня розвитку громадянського суспільства, правової, політичної, моральної культури громадян та ін.

Враховуючи зазначене, перед українськими вченими постало вкрай важливе завдання – формування й обґрунтування в умовах глобалізації такої національної правової ідеології, яка, втілюючи національну ідею побудови незалежної, демократичної, правової держави, захисту прав і свобод людини й громадянина, національних інтересів та ін., у найбільш загальних вимірах узгоджується з ідеєю сталого суспільного розвитку, світовими та європейськими стандартами прав людини, враховує імперативні зобов'язання та зобов'язання «перед усіма» (*ius cogens* та *erga omnes*) та ін. Вкрай важливим у формуванні національної правової ідеології в умовах глобалізаційних трансформацій стає оптимальне поєднання суперечливих дихотомічних процесів: глобалізації та регіоналізації, інтересів світового співтовариства та національних інтересів тощо.

Глобалізація впливає не лише на зміст, а й на функції правової ідеології. Як відомо, у науковій літературі існують різні підходи щодо функцій правової ідеології. У сучасних дослідженнях має місце виділення функцій правової ідеології в контексті функцій правової свідо-

мості. Так, А. Абрамов виділяє наступні функції: пізнавальна, регулятивна, прогностична (моделювання) [11, с. 24]. Більш широкий підхід пропонує К. Толкачов, який до функцій правової ідеології пропонує віднести регулятивну, теоретичну, функцію моделювання, функцію формування правосвідомості у відповідності із змістом правової ідеології [12, с. 102]. Разом з тим у пропонованих підходах не наголошується на основній особливості правової ідеології – цілеспрямованому впливі на свідомість (правову, політичну) індивідів, верств, всього суспільства з метою піднесення престижу та авторитету права, законодавства, держави. У цьому сенсі головна функція правової ідеології – «вплив на формування і розвиток правової, політичної і моральної свідомості, світогляду та загальної культури індивідів, на зміцнення у суспільстві правових знань, піднесення престижу та авторитету держави, права, законодавства» [13, с. 659]. У колі функцій правової ідеології слід виділити й трансформаційну функцію, яка полягає в здатності правової ідеології шляхом реалізації обґрунтованих і виважених концепцій, теорій, програм, реформ впливати й змінювати не лише правову свідомість і правову культуру, а й суспільні відносини. Слушним є виділення сучасними вченими й інших функцій правової ідеології, зокрема – аксіологічної, мобілізуючої, інтегративної, прогностичної [2, с. 16]. Так, Т. Андрусак зауважує «зростає і значення функцій, які виконує правова ідеологія, зокрема інтегративної, яка полягає в об'єднанні людей, інтеграції різних соціальних утворень для успішного існування і розвитку всього суспільства; аксіологічної, тобто формулювання і пропагування правових цінностей та ідеалів, які покликані виступати орієнтирами для суспільного розвитку; мобілізуючої, тобто за допомогою спільності ідей і відповідного їхнього змісту ідеологія мобілізує людей і спонукає до тих чи інших дій. Особливо важливою є прогностична функція. Це обумовлено тим, що ідеологія є специфічним інструментом соціального орієнтування і прогнозування. Основним елементом прогнозу є ідеал, що має нормативний характер, він позначає не просто те, що буде, а те, що повинно бути» [1, с. 3-4].

Отже, правова ідеологія як теоретичний рівень правової свідомості, виконує ті функції, які притаманні правовій свідомості загалом – пізнавальну, регулятивну, ціннісну (аксіологічну). Поряд із ними, є низка специфічних функцій правової ідеології – мобілізуюча, інтегративна, цілеорієнтовна, прогностична, трансформаційна, які не притаманні правовій психології, яка є складовою правової свідомості. Глобалізація більшою чи меншою мірою впливає на всі функції правової ідеології, ускладнює їх реалізацію. Глобалізація сприяє зростанню ролі й значення регулятивної, аксіологічної, інтегративної, мобілізуючої, прогностичної функцій, оскільки актуалізує питання щодо оцінки нових правових явищ, процесів, зокрема правових стандартів прав людини, функціонування судової влади, правової інтеграції та ін., розширює правову свідомість як учених, так і пересічних громадян, потребує від них враховувати нові ціннісні орієнтири й норми у правовій політиці, правовій поведінці, більш швидко й адекватно реагувати на нові соціально-правові процеси в суспільстві, прогнозувати перспективи правового розвитку національної правової системи у глобальному правовому просторі та ін.

Аналіз свідчить, що вплив глобалізації на правову ідеологію виявляється і в інших аспектах. Посилюється роль і значення правової ідеології в національній правовій системі та національному законодавстві. Ззна-

чена тенденція спричинена потребою стратегічного й тактичного позиціонування країни в європейському та глобальному вимірі. Відтак зростає роль Конституції, яка за своїм характером є програмним, ідеологічним нормативно-правовим актом. Поряд із цим, у багатьох інших нормативно-правових актах зростає кількість норм-цілей, декларативних норм, програмно-цільових установок та ін.. Частина норм-цілей розташовані по всьому тексту законодавчого акту, інші – в окремих розділах акту. Якщо наявність норм-цілей є традиційною для конституцій будь-яких держав, у тому числі в Україні, то зростання їх кількості у галузевих нормативно-правових актах є новелою.

Зазначене вище дає підстави зробити важливий теоретико-методологічний висновок про наявність кореляційного зв'язку між правовою ідеологією та правовою свідомістю, правовою культурою, правовою системою загалом. Чим більш обґрунтованою, виваженою, системною, адекватною сучасним реаліям є правова ідеологія тим більш оптимально функціонує національна правова система. І навпаки, необґрунтованість, нерозвиненість правової ідеології спричиняє недооцінку правових норм і цінностей, відсутність правових орієнтирів, низький рівень правової свідомості й правової культури (насамперед їх раціональної складової), ускладнює функціонування і розвиток національної правової системи. Трансформація змісту й функцій національної правової ідеології в умовах глобалізації спричиняє трансформацію підсистем і елементів національної правової системи.

У контексті дослідження слід звернути увагу на те, що між правовою ідеологією та глобалізацією існує двосторонній зв'язок: поширення ліберальної правової ідеології чи лібералізація права сприяє уніполярній глобалізації. З одного боку, це відбувається тому, що правовий лібералізм пов'язаний з ідеєю правового космополітизму, а з іншого боку, лібералізація права припускає його індивідуалізацію, що в умовах геополітичного виклику веде до послаблення країни. За таких умов, для західних країн відкрилися широкі перспективи в державотворенні «загального благоденства» і забезпечення «права на гідне існування» всім своїм громадянам за рахунок природних і трудових ресурсів інших держав [14, с. 178]. Зазначене твердження не можна вважати безпідставним. Дійсно, глобалізація, яка пов'язана, насамперед, із західними цінностями й пріоритетами, відкриває набагато більші можливості західним країнам більшою чи меншою мірою залученнями до процесу глобалізації на відміну від тих держав, які виступають у якості об'єктів глобалізації, які не здатні захистити власні національні інтереси: економічні, енергетичні, природо-ресурсні та ін.

Стосовно України зазначена тенденція виявляється в тому, що в правовій системі з одного боку, утверджуються принципи й цінності правового лібералізму, прав людини, соціальної держави та ін., а з іншого – механізм їх забезпечення, насамперед, економічний, матеріальний, фінансовий, організаційний, внаслідок більш обмежених можливостей у порівнянні із західними державами та за відсутності історичного досвіду є недостатньо дієвим. Наслідком цього є загострення соціально-політичної ситуації в країні, численні порушення прав людини, виступи й протести окремих, вразливих верств населення (чорнобильців, афганців, дітей війни та ін.).

Висновки. Таким чином, глобалізація впливає на правову ідеологію, що призводить до низки змін, зо-

крема: відбувається поширення й утвердження ліберальної правової ідеології, відповідних правових принципів і стандартів у світі загалом, в Україні, зокрема; простежується ідеологізація національної правової системи; відбуваються певні змістовні трансформації правової ідеології; зростає роль й значення конституції як концентрованого втілення правової ідеології; актуалізуються аксіологічна, мобілізаційна та інтеграційна функції правової ідеології; загострюється зіткнення національної правової ідеології та ідеології глобалізму.

Аналіз свідчить, що сучасна правова ідеологія Української держави не вирізняється ідейною обґрунтованістю й виваженістю, її не можна вважати адекватною і оптимальною сучасним світовим реаліям і глобалізаційним викликам, що загалом, негативно позначається на змістовних аспектах правового розвитку, законодавчому процесі, змісті багатьох законів, їхньому доктринальному наповненню, аксіологічному спрямуванні тощо. Зазначене детермінує низку проблем, які істотно ускладнюють поступальний розвиток України як правової демократичної соціальної держави. Слід погодитися із твердженням, що несформованість вітчизняної правової ідеології регіоналізує вітчизняний правовий простір, породжує слабкість правової системи, ділить єдину правову культуру на «східну» та «західну», призводить до втрати чітких політичних і духовних орієнтирів і, як наслідок, до перманентної політичної нестабільності, протистояння [15]. Відсутність виваженої правової ідеології породжує низку гострих проблем практично у всіх сферах суспільного життя, зокрема: в економічній сфері (відсутність законодавчого закріплення національної інноваційної системи як цілісного ієрархічно побудованого організаційно-правового механізму [16, с. 43-51] та ін.); у сфері місцевого самоврядування (скасування районних рад, що суперечить європейському праву); у сфері освіти й науки (відсутність реформаційних змін, непослідовність і суперечливість впровадження Болонської системи); у мовній політиці (недотримання вимог Європейської хартії міноритарних мов і мов меншин) та ін.

Зазначені вище особливості розвитку правової ідеології в умовах глобалізації викликають низку проблем і суперечностей у функціонуванні національної правової системи, а в поєднанні із плюралізмом ідеологій, що гарантується ст. 15 Конституції України зумовлюють нагальну потребу у формуванні обґрунтованої національної правової ідеології як концептуальної основи правової політики, яка в змістовному та функціональному аспектах підпорядкована принципу верховенству права, гарантує і захищає права людини, забезпечує ефективність законодавства, сприяє формуванню цілісної національної правової системи, досягненню структурно-функціональної єдності її елементів, правовими засобами забезпечує модернізацію держави, захищає національні інтереси, гарантує оптимальне функціонування правової держави і громадянського суспільства, надає адекватні й дієві політико-правові засоби забезпечення від викликів, ризиків і небезпек, спричинених глобалізацією, сприяє зміцненню міжнародного авторитету України, позиціонує Україну як цивілізовану європейську державу в глобальному правовому просторі. Досягнення цього можливе лише за декількох умов, зокрема: забезпечення нормативного характеру формування й функціонування правової ідеології; утвердження її як соціально-правового феномену, що відображає світоглядні, морально-етичні та правові настанови всього суспільства, національний менталітет, звичаї,

традиції українського народу; залучення фахівців високого рівня до розробки правової ідеології як нормативно-правового підґрунтя стратегії й тактики правового розвитку; широкої участі інститутів громадянського

суспільства у формуванні правової ідеології; запровадження загальноприйнятих демократичних процедур – публічного обговорення, критики, внесення пропозицій і доповнень тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрусак Т. Правова ідеологія: поняття та суть / Т. Андрусак // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали ІХ регіональної наук.-практ. конференції, 13–14 лютого 2003 р. – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету ім. Івана Франка. 2003. – С. 3–4.
2. Недюха М. Правова ідеологія українського суспільства: інноваційний потенціал процесу соціальних змін / М. П. Недюха // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2011. – № 1. – С. 14–21.
3. Беседин А. А. Правовая идеология как элемент правовой системы современного общества : автореф. дис. на соискание науч. степени кан. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / Беседин А. А. – М., 2011. – 24 с.
4. Див.: Конституція України : наук.-практ. коментар / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін.; ред. кол. В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. – Х. : Право ; К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 5 (Преамбула), С. 9 (Стаття 1).
5. Див.: Право України. – 2010. – № 4 (Актуальна тема номера праворозуміння – фундамент юридичної науки та практики).
6. Рабінович П. Соціально-природна правова система суспільства (спроба загально-теоретичної характеристики) / П. Рабінович // Право України. – 2012. – № 1. – С. 64–76.
7. Мальцев Г. В. Социальные основания права / Г. В. Мальцев. – М. : Норма, 2007. – 800 с.
8. Толстенко В. Правова ідеологія в процесі формування правової культури: проблеми теорії і практики [Електронний ресурс] / В. Толстенко // Юридична Україна. – 2009. – № 4. – Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-604.html>.
9. Бек У. Что такое глобализация? Ошибка глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек ; пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника; Общ. ред. и послесл. А. Филиппова. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
10. Покровский Н. Е. Социальные изменения и процесс глобализации / Кравченко С. А., Мнакацян М. О., Покровский Н. Е. Социология: парадигмы и темы ; МГИМО(У) МИД РФ ; Рос. об-во социологов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Анкил, 1998. – 508 с.
11. Абрамов А. И. Функции правосознания и их роль в реализации функций права / А. И. Абрамов // Правоведение. – 2006. – №5. – С. 23–24.
12. Толкачев К. Б. Правовая идеология в структуре профессионального сознания государственных служащих Российской Федерации / К. Б. Толкачев // Государство и право. – 2007. – № 11. – С. 101–103.
13. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. Енцикл.», 1999. – Т. 2 : Д–Й. – С. 659.
14. Танганя С. А. Неoliberalная глобализация / С. А. Танганя. – М. : Изд-во современная экономика и право, 2004. – 240 с.
15. Недюха М. Світоглядно-теоретичні засади правової ідеології [Електронний ресурс] / М. Недюха // Віче. – 2009. – № 21. – С. 27–30. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/1724/>.
16. Тацій В. Я. Напрями вдосконалення інноваційного законодавства на сучасному етапі розвитку держави / В. Я. Тацій // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2011. – № 2. – С. 43–51.